



EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

CURTEA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI

SECȚIA A PATRA

HOTĂRÂREA ERLICH ȘI KASTRO ÎMPOTRIVA ROMÂNIEI

(Cererile nr. 23735/16 și 23740/16)

HOTĂRÂRE

Art. 9 • Obligații pozitive • Măsurile adecvate ale administrației penitenciare în executarea unei hotărâri recunoscând dreptul deținuților de religie iudaică de a avea mese cușer • Soluția personalizată aplicabilă fără întârziere și care suplinește lipsa unui cadru de reglementare specific pentru deținuții de confesiune iudaică • Cerința de condiții speciale stricte pentru prepararea meselor cușer cu impact asupra amplitudinii marjei de apreciere recunoscută statului • Importanța colaborării administrației penitenciare cu o fundație religioasă evreiască • Amenajarea unei bucătării separate pentru prepararea meselor de către deținuții respectivi • Posibilitatea ca reclamanții să-și procure prin mijloace proprii produsele necesare și să ceară rambursarea cheltuielilor printr-o acțiune civilă separată

STRASBOURG

9 iunie 2020

DEFINITIVĂ

09/09/2020

*Hotărârea a rămas definitivă în condițiile prevăzute la art. 44 § 2 din Convenție.
Poate suferi modificări de formă.*

În cauza Erlich și Kastro împotriva României,

Curtea Europeană a Drepturilor Omului (Secția a patra), reunită într-o cameră compusă din:

Yonko Grozev, *președinte*
Iulia Antoanella Motoc,
Branko Lubarda,
Stéphanie Mourou-Vikström,
Georges Ravarani,
Jolien Schukking,
Péter Paczolay, *judcători*,

și Andrea Tamietti, *grefier adjunct de secție*,

Având în vedere:

cererile (nr. 23735/16 și 23740/16) îndreptate împotriva României prin care doi resortisanți israelieni, domnii Nehemia Erlich și Charli Kastro („reclamanții”) au sesizat Curtea în temeiul art. 34 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale („Convenția”) la 20 aprilie 2016,

hotărârea de a aduce cererile la cunoștința Guvernului român („Guvernul”),

observațiile părților,

după ce a deliberat în camera de consiliu, la 19 mai 2020,

pronunță prezenta hotărâre, adoptată la aceeași dată:

INTRODUCERE

Prezentele cereri privesc asigurarea meselor cușer în Penitenciarul Rahova, unde reclamanții, doi cetățeni israelieni de religie iudaică, și-au executat pedeapsa cu închisoarea.

ÎN FAPT

1. Reclamanții s-au născut în 1965 și sunt deținuți la Giurgiu. Sunt reprezentați de Caraman, avocat.

2. Guvernul a fost reprezentat de agentul guvernamental, doamna Brumar, reprezentantă permanentă a României la Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

3. La momentul faptelor, reclamanții își executau pedeapsa cu închisoarea la Penitenciarul Rahova.

4. La date neprecizate, reclamanții s-au plâns separat la judecătorul de supraveghere a privării de libertate din această unitate că nu primeau mese cușer în conformitate cu preceptele religiei lor. Plângerile au fost conexate. Prin încheierea din 10 iulie 2015, judecătorul menționat mai sus le-a respins cu motivarea că reclamanții primiseră anumite produse din partea familiilor lor. Judecătorul a precizat și că reclamanții puteau solicita direcției

Penitenciarului Rahova să le ofere posibilitatea de a cumpăra produse certificate cușer prin magazinul penitenciarului și că părțile interesate nu au făcut o astfel de cerere. Judecătorul a amintit că legislația în vigoare nu permitea ca deținuții să primească alimente care trebuiau ulterior să fie reîncălzite, fierte sau gătite (exceptând cafeaua, ceaiul și laptele).

5. Reclamanții au contestat decizia judecătorului delegat cu supravegherea privării de libertate. Prin hotărârea din 1 octombrie 2015, Judecătoria București a admis cererile acestora. Aceasta nota că Penitenciarul Rahova nu dispunea de înlesnirile necesare pregătirii de mese cușer și că achiziționarea de către penitenciar a unor astfel de mese de la un furnizor extern presupunea subvenționarea unui buget specific și punerea în aplicare a unei proceduri de achiziții publice. Preciza că aceste aranjamente luau un anumit timp, ceea ce i-ar priva pe reclamanți de dreptul la mese în conformitate cu cerințele religiei lor în această perioadă. În consecință, instanța a dispus ca Penitenciarul Rahova:

„[...] să permită reclamanților să primească zilnic (suportând costul) hrană de tip cușer, în cantitatea necesară pentru satisfacerea nevoilor personale ale acestora (inclusiv alimente necesitând încălzire, coacere, fierbere sau alte tratamente termice pentru a fi consumate), să asigure distribuirea hranei în aceleași condiții ca acelea oferite celorlalte persoane deținute, și să asigure facilități de conservare a alimentelor în zilele în care acestea nu pot fi livrate.”

6. Instanța a hotărât că prevederile normative care nu permiteau ca deținuții să primească alimente necesitând să fie reîncălzite sau gătite nu puteau fi aplicate în speță întrucât acestea erau de o valoare juridică inferioară legii organice privind executarea pedepselor, Constituției și Convenției, care garantau dreptul la libertatea de religie. În plus, a considerat că Penitenciarul Rahova nu dispunea de înlesnirile care să permită reclamanților exercitarea dreptului în cauză.

7. Referitor la costul meselor, instanța a considerat că reclamanții puteau solicita rambursarea în limitele prevăzute de norma de hrană aplicabilă deținuților. Totuși, aceasta a precizat că referitor la competența de control în materie, aceasta le revenea instanțelor civile de drept comun, care aveau sarcina să se pronunțe în acest scop. Nu reiese din dosar că reclamanții ar fi introdus la instanțele civile o astfel de acțiune.

8. Părțile nu au arătat dacă alimentele certificate cușer se aflau în vânzare în magazinul Penitenciarului Rahova.

CADRUL JURIDIC INTERN RELEVANT

I. CONSTITUȚIA

9. Dispozițiile relevante în speță din Constituția României sunt redactat astfel:

Art. 29

„1. Libertatea gândirii și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngărdite sub nici o formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale.

2. Libertatea conștiinței este garantată; ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc.

[...]”

II. LEGEA PRIVIND LIBERTATEA RELIGIOASĂ

10. Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor comportă, în anexă, o listă a „cultelor recunoscute în România“, cuprinzând denumirile cultelor și ale asociațiilor religioase admise prin lege. Federația Comunităților Evreiești din România figurează în respectiva anexă la numărul 16.

III. LEGEA PRIVIND EXECUTAREA PEDEPSELOR

11. Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal („Legea nr. 254/2013“) prevede următoarele în părțile relevante în speță:

Art. 50 – Hrana persoanelor condamnate

„1. Administrația fiecărui penitenciar asigură condiții adecvate pentru prepararea, distribuirea și servirea hranei potrivit normelor de igienă a alimentației, în funcție de vârstă, starea de sănătate, natura muncii prestate, cu respectarea convingerilor religioase asumate de către persoana condamnată printr-o declarație pe propria răspundere.

[...]

3. Normele minime obligatorii de hrană se stabilesc, după consultarea unor specialiști în nutriție, prin ordin al ministrului justiției. ”

Art. 56 – Exercițarea drepturilor persoanelor condamnate

„1. „Exercițarea drepturilor persoanelor condamnate nu poate fi îngărdită decât în limitele și în condițiile prevăzute de Constituție și lege.

2. Împotriva măsurilor privitoare la exercițarea drepturilor prevăzute de prezenta lege, luate de către administrația penitenciarului, persoanele condamnate pot face plângere la judecătorul de supraveghere a privării de libertate, în termen de 10 zile de la data când au luat cunoștință de măsura luată.

[...]”

Art. 58 – Libertatea conștiinței și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase

„1. Libertatea conștiinței și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase ale persoanelor condamnate nu pot fi îngărdite.

2. Persoanele condamnate au dreptul la libertatea credințelor religioase, fără a aduce atingere libertății credințelor religioase ale celorlalte persoane condamnate.

3. Persoanele condamnate pot participa, pe baza liberului consimțământ, la servicii sau întruniri religioase organizate în penitenciare, pot primi vizite ale reprezentanților cultului respectiv și pot procura și deține publicații cu caracter religios, precum și obiecte de cult. ”

IV. ORDINE AL MINISTRULUI JUSTIȚIEI ȘI ALE GUVERNULUI

12. Ordinul ministrului justiției nr. 1072/2013 pentru aprobarea Regulamentului privind asistența religioasă a persoanelor private de libertate aflate în custodia Administrației Naționale a Penitenciarelor era în vigoare de la 3 aprilie 2013 până la 28 noiembrie 2016. Acesta prevedea următoarele în dispozițiile relevante în speță:

Art. 6

„[...]

4. Persoanele aflate în custodia Administrației Naționale a Penitenciarelor pot solicita hrană potrivit prescripțiilor cultelor sau asociațiilor religioase recunoscute de lege [...]. Primirea de hrană potrivit prescripțiilor cultelor sau asociațiilor religioase recunoscute de lege este supusă regimului regulamentar cu privire la primirea pachetelor. ”

13. Hotărârea de guvern nr. 157/2016 pentru aprobarea Regulamentului de aplicare a Legii nr. 254/2013 este redactată astfel în dispozițiile relevante în speță:

Art. 113 – Alimentația deținuților

„1. Administrația locului de deținere asigură deținuților, de 3 ori pe zi, o hrană variată, corespunzătoare calitativ și cantitativ regulilor de igienă a alimentației, conform vârstei, stării de sănătate și naturii muncii prestate, cu respectarea convingerilor religioase asumate de deținut, după caz, cu ocazia depunerii în penitenciar sau a aderării liber consimțite și dovedite la alte culte recunoscute de statul român, în perioada executării pedepsei.

[...]

4. Administrația locului de deținere asigură condiții de servire a hranei, de regulă în săli de mese, precum și dotarea necesară pentru prepararea, distribuirea și servirea hranei, potrivit normelor stabilite de Ministerul Sănătății.

5. Prepararea hranei se face sub controlul și supravegherea personalului de specialitate al locului de deținere. ”

Art. 148 – Greutatea, numărul pachetelor și categoriile de bunuri ce pot fi primite, cumpărate, păstrate și folosite de persoanele aflate în executarea pedepselor privative de libertate

„1. Deținuții au dreptul de a primi, cumpăra, păstra și de a folosi pe perioada detenției bunuri de natura celor prevăzute în anexa nr. 1.

[...]

4. Deținuții au dreptul de a primi, lunar, un pachet cu produse alimentare în greutate de maximum 10 kg, la care se poate adăuga o cantitate de maximum 6 kg de fructe și legume.

5. Pachetele prevăzute la alin. (4), precum și bunurile și obiectele prevăzute în anexa nr. 1 se primesc cu ocazia efectuării vizitelor.

6. Primirea, folosirea și păstrarea bunurilor, inclusiv a celor alimentare, se fac cu respectarea regulilor de igienă și a măsurilor de siguranță impuse de administrația penitenciarului.

[...]

8. Deținuților le este interzisă:

a) primirea de produse alimentare care, în vederea consumului, necesită încălzire, coacere, fierbere sau alte tratamente termice;

b) cumpărarea de produse alimentare ușor alterabile ori care, în vederea consumului, necesită încălzire, coacere, fierbere sau alte tratamente termice, cu excepția cafelei, ceaiului, laptelui și a supelor instant;

c) primirea și cumpărarea de lămâi și derivate ale acestora.

[...]”

DREPTUL INTERNAȚIONAL RELEVANT

14. Recomandarea Rec(2006)2 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei către statele membre referitoare la Regulile Penitenciare Europene (adoptată la 11 ianuarie 2006), indică după cum urmează în părțile relevante în speță:

Regimul alimentar

„22.1 Deținuții trebuie să beneficieze de un regim alimentar care să țină cont de vârstă, stare de sănătate, condiție fizică, religie, cultură și de natura muncii pe care o prestează.

22.2 Legislația internă trebuie să stabilească criteriile de calitate ale regimului alimentar, precizând, în special, conținutul energetic și proteic minimal.

22.3 Mâncarea trebuie să fie pregătită și servită în condiții igienice.

22.4 Zilnic trebuie să se asigure trei mese, la intervale de timp rezonabile.

[...]”

Libertatea de gândire, de conștiință și de religie

„29.1 Deținuților trebuie să li se respecte libertatea de gândire, a conștiinței și a religiei.

29.2 Regimul penitenciar trebuie să fie organizat astfel încât să permită deținuților să-și manifeste religia și convingerile, să participe la slujbe sau la întruniri, să primească vizitele reprezentanților religiei lor și să aibă cărți sau publicații cu caracter religios sau spiritual.

29.3 Deținuții nu pot fi obligați să practice anumite religii sau să aibă anumite convingeri, să participe la slujbe sau reuniuni religioase, la practici cu caracter religios sau să accepte vizita unui reprezentant al unei religii. ”

15. Comentariul la Recomandarea Rec(2006)2 cuprinde următoarele precizări:

Regimul alimentar – Regula 22

„O funcție esențială a autorităților penitenciare este să asigure deținuților o hrană satisfăcătoare. Modificarea titlului acestei secțiuni a regulilor („Regimul alimentar” în loc de „Hrana”) își propune să sublinieze aceasta. Aranjamentele conform cărora deținutul își asigură individual hrana nu sunt interzise de regulă, dar dacă era cazul, ar fi mai bine să se asigure deținutului trei mese pe zi. În anumite state, autoritățile penitenciare permit deținuților să-și prepare singuri mesele, deoarece le oferă o perspectivă asupra laturilor pozitive ale vieții în comunitate. Astfel, acestea le pun la dispoziție instalațiile adecvate, precum și o cantitate de hrană suficientă pentru necesitățile lor nutriționale.

Regula 22.2 obligă în prezent în mod specific autoritățile naționale să includă criteriile de calitate ale regimului alimentar în legislația internă. Aceste criterii trebuie să țină seama de nevoile alimentare ale diferitelor categorii de deținuți. Odată definite astfel de cerințe specifice, sistemele de inspecție internă, ca și organele naționale și internaționale de control vor avea la dispoziție o bază care permite stabilirea faptului dacă necesitățile de hrană ale deținuților sunt îndeplinite conform legii.

[...]”

Libertatea de gândire, de conștiință și de religie – Regula 29

„Regulile penitenciare au considerat neproblematic până în prezent locul religiei în penitenciar și s-au limitat la recomandări pozitive despre cele mai bune moduri de organizare a vieții religioase în penitenciar. Cu toate acestea, creșterea în anumite țări a numărului de deținuți animați de credințe religioase puternice necesită o abordare mai bine fundamentată cu privire la principii, ca și adoptarea unor exigențe pozitive.

Regula 29.1 urmărește să asigure recunoașterea libertății de religie și a libertății de gândire și de conștiință, în conformitate cu art. 10 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Regula 29.2 adaugă obligația pozitivă a autorităților penitenciare de a facilita practica religioasă și respectarea credințelor deținuților. S-ar putea adopta diverse măsuri în această privință. Regula 22 prevede deja ca cerințele legate de convingerile religioase să fie luate în considerare în regimul alimentar al deținuților. În măsura în care este posibil, lăcașuri de cult și de reuniune trebuie să fie oferite în fiecare penitenciar persoanelor private de libertate de diverse religii și confesiuni. Când într-un penitenciar se află un număr suficient de deținuți care aparțin unei singure religii, trebuie autorizat un reprezentant al acestei religii. În cazul în care numărul de deținuți o justifică și dacă permit condițiile, persoana desemnată va trebui să îndeplinească această funcție cu normă întreagă. Reprezentantul calificat trebuie autorizat să țină slujbe regulate, să organizeze activități și să aibă întâlniri private cu deținuții care aparțin religiei sale. Niciunei persoane private de libertate nu i se va refuza accesul la un reprezentant agreat al unei religii.

Regula 29.3 este menită să protejeze deținuții de presiunile nejustificate în domeniul religios. Aceste aspecte sunt abordate în secțiunea generală care subliniază că practica

religioasă nu trebuie privită în principal ca un aspect al programului de detenție, ci ca o chestiune de interes general privind toate persoanele private de libertate. ”

ÎN DREPT

I. OBSERVAȚII PRELIMINARE

A. Cu privire la conexarea cererilor

16. Ținând seama de asemănarea cererilor, Curtea consideră oportun să dispună conexarea lor (art. 42 § 1 din Regulamentul Curții).

B. Cu privire la obiectul cererilor

17. Curtea remarcă mai întâi că în formularele lor de cereri, reclamantii au exprimat doleanțe privind asigurarea meselor cușer în Penitenciarul Rahova și că aceste plângeri au fost comunicate Guvernului. Dat fiind că, în observațiile lor, reclamantii pretind că situația persistă în penitenciarele Mărgineni și Giurgiu, unde au fost apoi transferați, trebuie să se constate că părțile interesate nu au indicat concret ce aranjamente au fost făcute în aceste unități și că nu au demonstrat că au depus, după transferare, cereri pentru a primi mese cușer și că s-au lovit de un refuz.

18. Curtea consideră că acestea sunt doleanțe noi, nedetaliat prin elemente de probă, și că acestea nu constituie capete de plângere cu privire la care părțile au făcut schimb de observații. Prin urmare, nu este necesar să se examineze plângerile respective în această etapă a procedurii [a se vedea, *mutatis mutandis*, *Nuray Şen împotriva Turciei* (nr. 2), nr. 25354/94, pct. 199-200, 30 martie 2004; *Piryaniuk împotriva Ucrainei*, nr. 75788/01, pct. 19-20, 19 aprilie 2005 și *M.C. și alții împotriva Italiei*, nr. 5376/11, pct. 54, 3 septembrie 2013).

II. CU PRIVIRE LA PRETINSA ÎNCĂLCARE A ART. 9 DIN CONVENȚIE

19. Reclamantii pretind că s-a adus atingere libertății lor de religie pe motivul că autoritățile Penitenciarului Rahova nu le-au furnizat mesele în conformitate cu preceptele religiei lor. Aceștia invocă art. 3 și art. 14 din Convenție și art. 1 din Protocolul nr. 12 la Convenție.

Curtea reamintește că nu este obligată de motivele de drept invocate de un reclamant în temeiul Convenției și al protocoalelor la aceasta și că poate decide ce încadrare juridică să dea faptelor corespunzătoare unui capăt de cerere examinându-l în contextul articolelor sau dispozițiilor Convenției, altele decât cele invocate de reclamant [*Radomilja și alții împotriva Croației* (MC), nr. 37685/10 și 22768/12, pct. 126, 20 martie 2018].

20. În speță, consideră că respectivul capăt de cerere trebuie examinat sub incidența art. 9 din Convenție, redactat după cum urmează:

„1. Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor.

2. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora.”

A. Cu privire la admisibilitate

21. Guvernul nu a ridicat vreo excepție de inadmisibilitate a cererilor.

22. Curtea observă că Guvernul nu contestă faptul că art. 9 din Convenție este aplicabil. Într-adevăr, a reținut deja că restricțiile sau prescripțiile alimentare pot ține de practicarea unei religii [*Vartic împotriva României* (nr. 2), nr. 14150/08, pct. 35, 17 decembrie 2013]. Preceptele alimentare specifice religiei iudaice, în special cu privire la alimentele care pot sau nu pot fi mâncate și la modul în care se prepară, sunt explicate în detaliu în hotărârea *Cha'are Shalom Ve Tsedek împotriva Franței* [(MC), nr. 27417/95, pct. 13-19, CEDO 2000-VII].

23. Constatând, de altfel, că cererile nu sunt în mod vădit nefondate, nici inadmisibile pentru vreun alt motiv prevăzut de art. 35 din Convenție, Curtea le declară admisibile.

B. Cu privire la fond

1. Argumentele părților

a) Guvernul

24. Guvernul afirmă că reclamantul au beneficiat de „Norma de hrană nr. 18“, aplicabilă deținuților bolnavi adepții altor religii decât religia majoritară din România, în sensul de a lua în considerare atât convingerile, cât și starea lor de sănătate (primul reclamant suferă de diabet). Expune următoarele: Penitenciarul Rahova a amenajat o bucătărie pentru prepararea meselor cușer, la care deținuții de confesiune iudaică sunt aduși să participe; condițiile de preparare a meselor au fost aprobate de către Fundația *Chabad Lyubavitski*, care a furnizat, de asemenea, produse alimentare; președintele acestei fundații s-a deplasat la Penitenciarul Rahova la 21 octombrie 2015 pentru a sfinți bucătăria; în continuare, reprezentanții fundației au făcut vizite reclamantilor în penitenciar de șase ori cu ocazia sărbătorilor religioase, atunci când cei din urmă au primit obiecte de cult și produse alimentare specifice pentru aceste sărbători; pe de altă parte, în 2011, Administrația

Națională a Penitenciarelor încheiasă un protocol de colaborare cu Federația Comunităților Evreiești din România pentru a-i asista pe deținuți în vederea reintegrării lor în societate. Guvernul adaugă că reclamanții nu au formulat acțiuni civile în despăgubiri pentru cheltuielile cu mesele pe care și le-au procurat prin mijloace proprii.

25. În observațiile sale suplimentare, Guvernul a transmis documente furnizate de Penitenciarul Rahova pe tema prețurilor produselor alimentare disponibile în magazinul penitenciarului. Rezultă că autoritățile penitenciare au verificat în mod regulat în 2014 și 2015 prețurile practicate în acest punct de vânzare, că le-au comparat cu prețurile medii afișate în magazine din apropiere și că le-au indicat administratorilor magazinul penitenciarului să le scadă atunci când erau mai mari decât prețurile medii.

b) Reclamanții

26. Reclamanții susțin că România nu a adoptat legislația de recunoaștere a religiei iudaice și de stabilire a cerințelor în materie de hrană. Apreciază că autoritățile au obligația de a reglementa în acest sens.

27. Reclamanții se plâng că au fost nevoiți să obțină o decizie judecătorească pentru a le fi recunoscut dreptul de a beneficia de mese în conformitate cu cerințele religiei lor și că această decizie a fost lipsită de efect asupra perioadei anterioare pronunțării. Ei consideră că diligențele autorităților nu au fost suficiente, din moment ce exercitarea religiei lor era un fapt zilnic și nu se limita numai la sărbătorile religioase. Susțin că bugetul consacrat de familiile și de prietenii lor achizițiilor de alimente pentru ei se ridică la aproximativ 1 000 euro pe lună, că prețurile practicate de magazinul penitenciarului sunt exorbitante și că anumite produse nu sunt certificate cușer. Precizează că preceptele religioase la care au aderat implică în special existența unei bucătării separate și prezența rabinului pentru slujba religioasă în timpul pregătirii hranei. În cele din urmă, reclamanții consideră că statul ar trebui să asigure un buget suplimentar specific pentru aprovizionarea meselor deținuților de credință iudaică și argumentează că un astfel de buget nu ar cere un efort extraordinar din partea statului. Consideră probă faptul că, în estimarea lor, numărul de persoane de credință iudaică deținute în penitenciarele române era de numai opt la momentul faptelor.

2. Motivarea Curții

a) Principii generale

28. Curtea reamintește că, astfel cum este apărută la art. 9 din Convenție, libertatea de gândire, de conștiință și de religie reprezintă unul din fundamentele unei „societăți democratice” în sensul Convenției. Această libertate este, în dimensiunea sa religioasă, printre elementele cele mai esențiale ale identității credincioșilor și ale concepției lor despre viață, dar este și un bun prețios pentru ateii, agnosticii, scepticii sau indiferenții. În joc se

află pluralismul – obținut cu costuri mari de-a lungul secolelor – care nu poate fi disociat de o astfel de societate. Această libertate implică, printre altele, pe cea de a adera sau nu la o religie și cea de a o practica sau nu [*S.A.S. împotriva Franței* (MC), nr. 43835/11, pct. 124, CEDO 2014 (extrase)].

29. Cu toate că libertatea de religie ține de forul interior, în primul rând, aceasta implică, de asemenea, că fie individual, fie privat și în mod colectiv, în public, precum și în cercul celor care împărtășesc aceeași credință. Art. 9 din Convenție enumeră diferitele forme pe care le poate lua manifestarea unei religii sau convingeri, și anume cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor [*Cha'are Shalom Ve Tsedek*, citată anterior, pct. 73 și *Leyla Şahin împotriva Turciei* (MC), nr. 44774/98, pct. 105, CEDO 2005-XI].

30. Într-o societate democratică, în care mai multe religii coexistă în cadrul aceleiași populații, se poate dovedi necesară adăugarea de limitări la această libertate de a-și manifesta religia sau convingerile, pentru a concilia interesele diferitelor grupuri și pentru a asigura respectarea convingerilor tuturor (*Kokkinakis împotriva Greciei*, 25 mai 1993, pct. 33 *in fine*, seria A nr. 260-A). Totodată, aceasta decurge din art. 9 § 2 și din obligațiile pozitive care revin statului în temeiul art. 1 din Convenție, de a recunoaște oricărei persoane aflate sub jurisdicția sa drepturile și libertățile definite în aceasta (*Leyla Şahin*, citată anterior, pct. 106).

31. Trebuie reamintit, de asemenea, rolul subsidiar fundamental al mecanismului Convenției. Autoritățile naționale se bucură de o legitimitate democratică directă și, așa cum Curtea a declarat în mod repetat, sunt în principiu mai în măsură decât instanța internațională pentru a se pronunța cu privire la necesitățile și contextele locale. Atunci când în joc sunt probleme de politică generală, asupra cărora pot exista în mod rezonabil divergențe profunde într-un stat democratic, trebuie să se acorde o importanță specială rolului decidentului național. În ceea ce privește art. 9 din Convenție, este oportun, în principiu, să se acorde statului o largă marjă de apreciere pentru a decide dacă și în ce măsură este „necesară” o restrângere a dreptului de a-și manifesta religia sau convingerea (*S.A.S. împotriva Franței*, citată anterior, pct. 129). Astfel, pentru a stabili dimensiunea marjei de apreciere într-o cauză dată, Curtea trebuie totodată să ia în considerare problema specifică din cauza respectivă (a se vedea, în special, *Manoussakis și alții împotriva Greciei*, 26 septembrie 1996, pct. 44, *Culegere* 1996-IV și *Leyla Şahin*, citată anterior, pct. 110).

32. În sfârșit, deși limita dintre obligațiile pozitive și negative ale statului în raport cu Convenția nu se pretează unei definiții precise, principiile aplicabile sunt totuși comparabile. În special, în cele două cazuri, trebuie luat în considerare justul echilibru de menținut între interesul general și interesele individuale, statul beneficiind în orice situație de o marjă de apreciere [*Eweida și alții împotriva Regatului Unit*, nr. 48420/10 și alte 3 cereri, pct. 84 *in fine*, CEDO 2013 (extrase)].

b) Aplicarea acestor principii în speță

33. Curtea consideră că trebuie să examineze plângerile reclamanților în lumina obligațiilor pozitive decurgând din art. 9 din Convenție [a se vedea, *mutatis mutandis*, *Vartic (nr. 2)*, citată anterior, pct. 44].

34. În acest scop, Curtea observă că statul român a consacrat în mod expres dreptul la libertatea religioasă, atât la nivelul Constituției, cât și la nivel legislativ și că religia iudaică figurează printre cultele recunoscute oficial (a se vedea supra, pct. 9 și 10). Argumentul reclamanților potrivit căruia statul pârât nu a adoptat legislația de recunoaștere a religiei iudaice (supra, pct. 26) trebuie, prin urmare, exclus. Cu toate că argumentul persoanelor interesate constă în a spune că statul pârât nu a adoptat nicio reglementare specifică privind condițiile în care deținuților de religie iudaică li se pot acorda mese cușer atunci când execută o pedeapsă cu închisoarea, Curtea notează că Legea nr. 254/2013 și reglementarea decisă în vederea aplicării sale definesc modalitățile de exercitare a dreptului la libertatea religioasă în detenție, inclusiv în ceea ce privește hrana cerută de respectarea preceptelor religioase (supra, pct. 11-13). Consideră că această legislație stabilește cadrul normativ general, suficient de previzibil și detaliat cu privire la exercitarea dreptului la libertatea de religie în mediul penitenciar. În ceea ce privește argumentul reclamanților care viza pretinsa absență a unei reglementări specifice de stabilire în detaliu a modalităților de alocare, preparare și de distribuire a meselor cușer în mediul carceral, Curtea consideră că opțiunea de a adopta sau nu o reglementare detaliată privind modalitățile de exercitare a unei religii date în mediul penitenciar ține, mai degrabă, de marja de apreciere a autorităților statului, care sunt mai în măsură pentru a se pronunța cu privire la necesitățile și contextele locale (a se vedea, *mutatis mutandis*, *S.A.S. împotriva Franței*, citată anterior, pct. 129). În acest scop, Curtea reține că, din punctul de vedere al reclamanților înșiși, la momentul faptelor, numai opt persoane de credință iudaică erau deținute în penitenciarele române (supra, pct. 27).

35. În plus, Curtea remarcă faptul că Judecătoria București a hotărât pentru o soluționare individualizată adecvată nevoilor speciale ale reclamanților și a permis astfel compensarea lipsei unui cadru de reglementare specific pentru deținuții de confesiune iudaică și oferirea unei soluții aplicabile fără întârziere (supra, pct. 5). Curtea consideră meritele unei astfel de abordări, compatibilă cu principiul subsidiarității, în măsura în care judecătoria a adoptat o soluționare concretă care a avut avantajul de a putea fi aplicată imediat de către autoritățile penitenciare de la Rahova.

36. Mai concret, Curtea evidențiază că judecătoria a dispus ca administrația Penitenciarului Rahova să permită reclamanților primirea zilnic de mese cușer, în cantitatea necesară pentru a le îndeplini nevoile personale, să asigure distribuția meselor în aceleași condiții ca cele oferite celorlalte persoane deținute, precum și să garanteze înlăturarea necesare păstrării meselor în zilele când acestea nu puteau fi livrate (supra, pct. 5). Constată că,

în conformitate cu observațiile Guvernului, necontestate de către reclamanți, hotărârea judecătorească a fost pusă în aplicare de către autoritățile penitenciare de la Rahova (supra, pct. 24). Respinge prin urmare argumentul reclamanților potrivit căruia trebuiseră să obțină o decizie judecătorească pentru a le fi recunoscut dreptul de a beneficia de mese în conformitate cu cerințele religiei lor (supra, pct. 27) întrucât le revine reclamanților să sesizeze într-o primă etapă autoritățile naționale pentru a constata o eventuală atingere adusă drepturilor lor. În speță, instanțele naționale au examinat cu atenție cererile reclamanților și au pronunțat în timp util o decizie judecătorească în favoarea lor. Curtea remarcă, de asemenea, că nu rezultă din elementele prezentate de către persoanele interesate că au cerut instanțelor naționale despăgubiri pentru perioada anterioară sesizării acestora când nu au beneficiat de mese în conformitate cu cerințele religiei lor.

37. Curtea reamintește că a spus deja că era gata să accepte că decizia de a pune în practică anumite aranjamente pentru o persoană privată de libertate putea avea consecințe financiare directe pentru un așezământ penitenciar, și putea așadar afecta în mod indirect calitatea tratamentului aplicat altor deținuți, și că trebuia să verifice și dacă autoritățile naționale au păstrat un echilibru just între interesele așezământului, cele ale celorlalți deținuți și interesele individuale ale deținutului în cauză (*Jakóbski împotriva Poloniei*, nr. 18429/06, pct. 50, 7 decembrie 2010). În acest scop, reține că situația în cazul de față este diferită de cea care preva în cauzele *Jakóbski* și *Vartic (nr. 2)* (citate anterior, respectiv pct. 52 și pct. 49), în care a observat că reclamanții cereau mese vegetariene care nu necesitau să fie preparate, fierte sau servite într-un anumit mod și că alocarea unor astfel de mese nu avea consecințe negative pentru administrarea unităților penitenciare sau pentru calitatea meselor furnizate altor deținuți. În schimb, în cauza de față, alimentele cerute de reclamanți constau în mese cușer, care trebuiau să conțină ingrediente specifice obținute urmând reguli foarte precise și care trebuiau preparate separat, în vase și cu ustensile diferite, în mod special și sub supravegherea unui reprezentant religios (*Cha'are Shalom Ve Tsedek*, citată anterior, pct. 13-19; a se vedea, de asemenea, observațiile reclamanților, rezumate supra, pct. 27). Curtea vede aici o diferență importantă comparativ cu cauze pe care le-a examinat până acum și o va lua în considerare pentru a examina dacă autoritățile penitenciare de la Rahova au acționat în limitele marjei lor de apreciere.

38. Reiese astfel din observațiile Guvernului, necontestate de reclamanți, că a fost amenajat un spațiu separat în bucătăria Penitenciarul Rahova (supra, pct. 24). Este vorba, în opinia Curții, de un element important în măsura în care mesele cușer trebuie preparate în condiții speciale (*Cha'are Shalom Ve Tsedek*, citată anterior, pct. 13-19). Aceste condiții par să fi fost respectate în speță, întrucât au fost aprobate de o fundație religioasă iudaică. Curtea notează și că deținuții de religie iudaică participă la prepararea meselor (supra, pct. 24). Curtea observă că Regulile penitenciare europene, așa cum

sunt explicate în comentariul lor (supra, pct. 14 și 15), confirmă o astfel de abordare în scopul de a permite deținuților să aibă o perspectivă asupra laturilor pozitive ale vieții în comunitate.

39. Curtea reține în continuare că autoritățile penitenciare de la Rahova au colaborat cu o fundație religioasă evreiască pentru aplicarea hotărârii Judecătoria București [a se vedea, *a contrario*, *Vartic (n° 2)*, citată anterior, pct. 47, în care Guvernul nu furnizase informații cu privire la rezultatele obținute datorită contactării unei asociații religioase]. Această fundație a fost ulterior prezentă în penitenciar de sărbătorile religioase iudaice și le-a furnizat reclamanților alimente specifice cu această ocazie (supra, pct. 24). Curtea ia act de argumentul reclamanților conform căruia exercitarea religiei lor era un fapt zilnic și nu se limita numai la sărbătorile religioase (supra, pct. 27). Totuși, consideră că implicarea unei fundații religioase, la inițiativa autorităților penitenciare, în vederea stabilirii modalităților de organizare a condițiilor în care reclamanților li se puteau furniza mesele în conformitate cu preceptele religiei lor, chiar dacă nu decisivă, este un element important de luat în considerare pentru a examina în ce mod autoritățile naționale și-au îndeplinit obligațiile pozitive ce decurg din art. 9 din Convenție.

40. Curtea constată în plus că Judecătoria București a permis reclamanților să-și procure, prin derogare de la normele în vigoare, produse care puteau fi gătite și preparate la fața locului (supra, pct. 5). Ține cont de faptul că reclamanții și-au procurat aceste produse prin mijloace proprii, aceasta fiind principala critică formulată de cei interesați în observațiile lor prezentate Curții (supra, pct. 26 și 27). Subliniază că o astfel de înțelegere nu este în sine contrară dispozițiilor Regulii 22 din Regulile penitenciare europene, așa cum sunt explicate în comentariul lor (supra, pct. 14 și 15). Curtea reamintește că scopul Convenției este de a proteja drepturi concrete și efective, nu teoretice și iluzorii [a se vedea, pentru a reaminti acest principiu, *Izzettin Doğan și alții împotriva Turciei* (MC), nr. 62649/10, pct. 114, 26 aprilie 2016 și *Osmanoğlu și Kocabaş împotriva Elveției*, nr. 29086/12, pct. 93, 10 ianuarie 2017]. În circumstanțele cauzei, Curtea consideră că înțelegerea prin care unui deținut îi este permis să obțină cu mijloace proprii produsele alimentare conforme cu preceptele religiei sale nu trebuie să-i impună o responsabilitate pe care acesta nu va fi în măsură să o suporte din motive financiare obiective. În acest scop, subliniază că judecătoria a indicat reclamanților că puteau solicita rambursarea cheltuielilor pe care le angajaseră prin intermediul unei acțiuni civile separate și că nu reiese din dosar că persoanele interesate au sesizat instanțele competente în materie (supra, pct. 7). Reclamanții nici nu au susținut în fața Curții că fuseseră împiedicați de motive obiective să introducă o astfel de acțiune.

41. Curtea reamintește că simplul fapt că există îndoieli cu privire la perspectivele de succes ale unei anumite căi de atac care nu este în mod evident sortită eșecului nu constituie un motiv suficient pentru a justifica neexercitarea căii de atac în discuție [a se vedea, între altele, *Vučković și alții*

împotriva Serbiei (excepție preliminară) (MC), nr. 17153/11 și alte 29 cereri, pct. 74, 25 martie 2014]. În speță, reclamanții nu au prezentat niciun argument care să pună la îndoială eficacitatea unei acțiuni civile, așa cum a indicat Judecătoria București.

42. Curtea observă că reclamanții nu au pretins nici că ar fi supus autorităților penitenciare o cerere precisă și detaliată pentru a le fi rambursate cheltuielile cu alimentele pe care și le-au procurat prin mijloace proprii și că s-ar fi lovit de refuzul de a da curs cererii lor. Dornică de a face respectat principiul subsidiarității, Curtea nu poate emite speculații cu privire la suma cheltuită efectiv de reclamanți pentru a obține produse alimentare cușer, în absența unei decizii a autorităților naționale în acest scop.

43. Curtea subliniază prin urmare că autoritățile penitenciare de la Rahova au amenajat o bucătărie separată, destinată pentru prepararea meselor cușer și că respectivele condiții de preparare a meselor au fost aprobate de către o fundație religioasă evreiască. Respectiva fundație a fost consultată cu ocazia procesului și le-a furnizat reclamanților produse alimentare specifice. În executarea hotărârii Judecătoriei București, reclamanții și-au putut procura produsele necesare pregătirii meselor la fața locului în bucătăria penitenciarului. Astfel, a fost aplicat un ansamblu de măsuri de către autoritățile penitenciare de la Rahova. Curtea nu poate accepta argumentul reclamanților conform căruia obligația care le revine autorităților naționale în acest caz este o obligație de a reglementa (supra, pct. 26). Într-adevăr, consideră că respectivele măsuri au avut un caracter adecvat și că autoritățile naționale au făcut tot ce putea fi așteptat în mod rezonabil din partea lor pentru a respecta convingerile religioase ale reclamanților, cu atât mai mult cu cât mesele cușer trebuie preparate în condiții speciale stricte [supra, pct. 37; a se vedea, *a contrario*, *Vartic (n° 2)*, citată anterior, pct. 51-52; a se vedea, de asemenea, *X împotriva Regatului Unit*, nr. 5947/72, decizia Comisiei din 5 martie 1976, Decizii și rapoarte (DR) 5, p. 8, referitor la indemnizația de masă cușer acordată unui deținut evreu ortodox încarcerat într-un penitenciar în care se afla un număr mic de deținuți de credință iudaică].

44. În lumina celor de mai sus, și ținând seama de marja de apreciere de care beneficiază statul pârât în materie, Curtea consideră că autoritățile naționale și-au îndeplinit, într-o măsură rezonabilă în circumstanțele cauzei, obligațiile pozitive care rezultă de la art. 9 din Convenție.

45. Din aceste motive, Curtea concluzionează că nu a fost încălcat art. 9 din Convenție.

PENTRU ACESTE MOTIVE, ÎN UNANIMITATE, CURTEA

1. *Decide* să conexeze cererile;
2. *Declară* cererile admisibile;

HOTĂRÂREA ERLICH ȘI KASTRO ÎMPOTRIVA ROMÂNIEI

3. *Hotărâște* că nu a fost încălcat art. 9 din Convenție.

Redactată în limba franceză, apoi comunicată în scris la 9 iunie 2020 în temeiul art. 77 § 2 și art. 77 § 3 din Regulament.

Andrea Tamietti
Grefier

Yonko Grozev
Președinte